

Stan arhitekta Viktora Kovačiča - kultura življenja i stanovanja s početka 20. stoljeća

Snimila: Ines Novković

Maštoviti sklad na mansardi

Masarykove 21

Terezija Kovačić stan je 1953. darovala Gradu Zagrebu, a 1980. Grad je Zbirku Viktora Kovačića dodijelio Muzeju grada Zagreba na upravljanje

Napisala: **Nada Premrl**
Foto: **MGZ**

U središtu Donjega grada, na južnoj strani Masarykove ulice, stoji kuća koja svojim nesvakidašnjim pročeljem izaziva pažnju promatrača. To je dvojna ugrađena gradska najamna trokatnica koju je 1906. u Masarykovoju broj 21 i 23 projektirao Viktor Kovačić (Ločendo, 1874. – Zagreb, 1924.), jedan od najvećih hrvatskih arhitekata 20. stoljeća.

U oblikovanju te elegantne kuće osjeća se još duh secesije. Glatko ožbukana, siva ploha fasade i efektna kompozicija izduženih pravokutnika u grafičkoj igri blještavih linija, koju stvaraju zlatna stakalca, sugerira naglašenu vertikalnu kompoziciju pročelja. U suglasju je s jednako tako uskim prozorima na erkerima (istacima) koji su, već u stilu modernog arhitekta razmišljanja, izravno usječeni u zidnu plohu te naglašavaju njenu vertikalnu kompoziciju. Gradeći tu kuću za Antuna Orši-

ća, poznatog zagrebačkog krojača iz Ilice 17, i Reginu Divković, arhitekt Kovačić je dobio umjesto honorara za projekt i vođenje gradnje stan na mansardi kuće broj 21 na doživotno uživanje.

Gradeći kuću za Antuna Oršića, arhitekt Kovačić je umjesto honorara dobio stan

Viktor Kovačić je u potkrovlju te stambene kuće znalački organizirao prostor i uređio vlastiti trosobni stan (otprilike 90 m²) te dokazao da se i najskromnijim arhitektonskim sredstvima može postići nevjerojatna harmonija funkcije. Ambijent stana stvorio je odabranim pojedinačnim komadima stilskog namještaja. Odabrao je, primjerice, petnaestak različi-

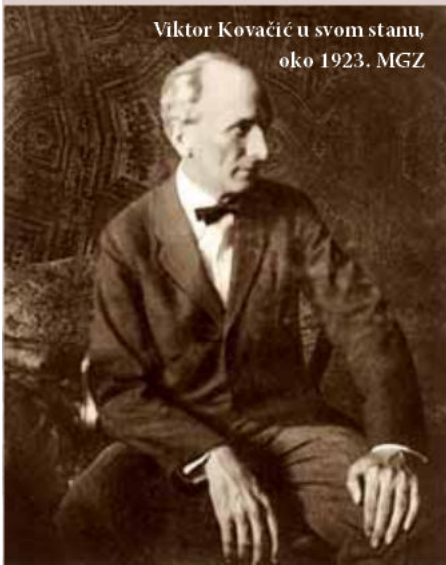

Terezija Arhanić, supruga Viktora Kovačića, snimljena u stanu, oko 1920.

tih stilskih stolaca! Kovačić je često isticao "da se stanovi grade zbog ljudi, a ne zbog pokućstva". Najvažnija premisa u njegovu razmišljanju bila je stvoriti funkcionalan i udobni stan. Nema tu jedinstva stila niti uniformiranosti koja je bila ▶

Iz biografije Viktora Kovačića

Viktor Kovačić u svom stanu, oko 1923. MGZ

Rođen je u Sloveniji (majka Slovenka, otac Hrvat), gdje nikad nije živio. Bio je Hrvat, zavičajno pravo je stekao u rodnom kraju svog oca, u Humu na Sutli. Djetinjstvo i osnovno obrazovanje te Obrtnu školu (Graditeljsko obrtnički odjel) završio je u Grazu. U Zagreb dolazi 1891., u atelijer Hermanna Bolléa, tada vodećeg arhitekta. S Bolléovom preporukom upisuje se 1896. na Akademiju likovnih umjetnosti u Beču, kod profesora Otta Wagnera, poznatog bečkog arhitekta. Nakon diplome, vraća se u Zagreb. Godine 1905. sudjeluje na prvom našem javnom natječaju za uređenje Trga Franje Josipa (danas Tomislavov trg) u Zagrebu i dobiva prvu nagradu. Iste godine gradi kuću Perok – Kavić u dvorištu Masarykove 9.

Godinu dana kasnije projektira i izvodi također u Masarykovoju ulici dvojnu stambenu trokatnicu, godine 1909. dobiva prvu nagradu na natječaju za crkvu sv. Blaža na Prilazu 64, godine 1911. gradi vilu Frangeš na Rokovu perivoju 2, koja je također darovana Gradu Zagrebu i vodi se pod naslovom "Ambijentalna zbirka profesora Roberta Frangeša Mihanovića" (i o njoj skrbi Muzej grada Zagreba).

Godine 1910. udružuje se s arhitektom Hugom Ehrlichom, s njim gradi trokatnicu na uglu Kumičićeve i Mihanovićeve za obitelj Lustig, 1912. gradi stambenu trokatnicu za dr. Edu Francka na Mažuranićevoj trgu 1; godine 1921. pobijedio je na natječaju za palaču burze, 1922. gradi poslovno-stambenu zgradu na današnjem Trgu hrvatskih velikana 3, 1920. gradi kuću Slavex, suvremeno koncipiran stambeno-poslovni objekt na Svačićevu trgu 13, iste godine dovršava drvenu kuću za trgovca Frölicha u Bosanskoj 54 - da nabrojimo samo najznačajnija njegova izvedena ostvarenja.

Godine 1920. izabran je za redovitog profesora na Visokoj tehničkoj školi u Zagrebu. Godine 1923. oženio se Terezijom Arhanić, a 21. listopada 1924. umro je od nefritisa u sanatoriju u Klaićevoj ulici. Godine 1925. posthumno mu je dodijeljena Velika nagrada (Grand prix) na svjetskoj izložbi dekorativnih umjetnosti u Parizu.

► "toliko dosadna" u građanskim domovima potkraj 19. stoljeća, govorio je Kovačić.

Memorijalni stan i umjetnička zbirka

U tom malenom i istodobno monumentalnom stanu sve je po mjeri i prostudirano; iskorišten je svaki zid, gdje god je to bilo moguće, ugrađeni su i "skriveni" ormari te police za knjige i druge sitnice. Kovačić je za sebe organizirao intimni prostor u koji je bježao da bi se odmorio, daleko od vreve gradilišta, a ipak u središtu zbivanja, izdvojen u samoći tavana, ali istodobno često okružen prijateljima i znancima koji su hodočastili u njegov udobni dom, željni razgovora.

Prvu ocjenu toga stana dao je već 1908. A. G. Matoš. Pišući o Kovačiću kao nadi hrvatske moderne umjetnosti, nije mogao a da na kraju ne spomene kako je njegov stan "prava umjetnina, svojim mekanim, sivim tonalitetom i provede-

Kovačić je često isticao da se stanovi grade zbog ljudi, a ne zbog pokućstva

življaj izvornog ambijenta osjeća se i 87 godina nakon smrti njegova tvorca. Stan arhitekta Kovačića ostao je sačuvan, zahvaljujući njegovoj supruzi Tereziji, rod. Arhanić (1891. – 1966.), koja ga je s puno pijeteta čuvala 42 godine. Visoko je vrednovala ambijent koji je stvorio njezin suprug, iako je s njim u braku živjela samo 11 mjeseci, ali poznavala ga je dovoljno dugo i cijenila njegov stvaralački credo; svojom inteligencijom i ljubavlju uspjela je proniknuti u bit Kovačićeva razmišljanja o organizaciji prostora. Shvatila je da su

nacije i konzervatorsko-restauratorskih zahvata nužnih za primjereno muzeološko prezentiranje¹. Osnovna ideja u prezentaciji bila je uspostaviti izvorni ambijent - rasporediti predmete prema prvotnom smještaju, koji je bio djelomice poremećen u trenutku preuzimanja zbirke. Rekonstrukcija stana izvedena je prema prikupljenim izvornim fotografijama Najveća pažnja posvećena je konzervatorskoj zaštiti originalnog posobnog dekorativnog tekstila i tapeta, koji karakteriziraju ambijent i stvaraju intimu prostora. U tom mansardnom prostoru živio je ovaj veliki stvaratelj do konca života, skoro 17 godina. Uredio ga je kao neženja, a neznatno preuredio 1923., kad se oženio. Organizirao ga je tako da njemu bude udobno.

Predsoblje, blagovaonica, salon

Odjelio je strogo, hodnikom i posebnim ulazom sa stubišta, kuhinju s vjerovatno najmanjom djevojačkom sobom u

Salon, soba za razgovor, MGZ

Pogled na biblioteku, MGZ

Blagovaonica, MGZ

nim principom lapidarnosti; ništa u tom gnijezdu nije suvišno. Zagrebačke gospođe, imajući smisla za poeziju interieura, za najveću vještinu: da se ni sa čime - sitnicama može postići efekat velikog stila, išle su kao na hodočašće gledati inauguraciju toga stana, možda najukusnijeg u Zagrebu, na tavanu kuće u Marovskoj ulici" (danas Masarykovej).

Stan arhitekta Kovačića u potkrovlju Masarykove 21 sačuvan je u izvornosti i po tome je intaktni ambijent u kojem je živio *otac naše moderne arhitekture*, stoga stan ima ujedno memorijalne značajke, ali i značaj umjetničke zbirke jer je Kovačić kolecionirao umjetnine koje je kupovao na međunarodnim aukcijama i kod antikvara, da bi njima oplemenio vlastiti stan.

Temeljna je vrijednost stana u tome što je to Kovačićev original. Naime, do-

odnosi pomno prostudirani, od razmaka dva tepiha koji se pod određenim kutom podudaraju do bidermajerskog svijećnjaka i brojnih drugih rasvjetnih tijela koja su postavljena da bi pridonijela ugođaju i intimi prostora.

Gospođa Kovačić je stoga i željela da se taj stan sačuva kao primjer kulture življenja i stanovanja za buduće generacije te ga je 1953. darovala Gradu Zagrebu, uz određenu naknadu koju je godinama primala kao doživotni upravitelj i čuvar "Umjetničke zbirke arhitekta Viktora Kovačića" - pod kojim se nazivom taj memorijal vodio. U travnju 1980. Grad je *Zbirku Viktora Kovačića* dodijelio Muzeju grada Zagreba na upravljanje.

Preuzevši stan i shvativši njegovu veliku kulturno-povijesnu i arhitektonsku vrijednost, Muzej je sastavio program sa-

Zagrebu. Stan se krije iza čvrstih, željezom okovanih vrata s izvrsno oblikovanim detaljima od mjedi, uključujući i okular kroz koji je arhitekt gledao tko mu dolazi. Poznato je da je Kovačić pazio na sitnice i detalje u oblikovanju prostora.

Ulazeći u predsoblje, u koje je Kovačić smišljenim otvorom u krovu doveo dnevno svjetlo kako bi što bolje osvijetlio zagasitosmede cvjetaste tapete, tako omiljene njemu, ali i modernom poimanju uredjenja enterijera, posjetitelj jasno razabire prostornu dispoziciju i ugođaj stana. Taj zapravo maleni hal arhitekt je optički povećao crno-bijelim kamenim podnim

¹ Muzeološku koncepciju prezentacije Zbirke izradila je 1994. g. Nada Premerl, muzejska savjetnica MGZ

pločicama. Veliko ogledalo do poda, ispod vješalice s desetak sjajnih mjedenih nosača, stvara iluziju prostora.

Kroz dvokrilna, velika ostakljena vrata ulazi se iz predsoblja u blagovaonicu. U središtu sobe veliki je okrugli hrastov stol, pokriven crvenom vunenom prostirkom sa zlatnim vezenim aplikacijama. Iznad njega je Kovačićeva svjetiljka s mjedenim lancem i obručem preko kojeg visi maslinasto zeleni svileni širm koji daje prigušeno svjetlo. Četiri *chippendale* stolca s elementima klasicizma i rokoka, toliko omiljena Kovačiću, te nekoliko masivnih naslonjača, koje je dao kopirati prema originalima iz klanječkoga franjevačkog samostana, podražavaju engleski stil 13. stoljeća, kojem je tendirao Kovačić.

Zbog relativno malog prostora kojim je raspolagao, Kovačić je iskoristio svaku mogućnost ugradnje, pa je u širinu do vratnika u blagovaonici smjestio ormariće koji su mu izvrsno poslužili za buffet, a

— ∞ —

Sav zanimljiv, dakle dobar namještaj ide zajedno – rekao je Kovačić i u svoj stan donio 15 različitih stolaca

— ∞ —

ni omar. Police biblioteke ugrađene su u drugi zid te sobe.

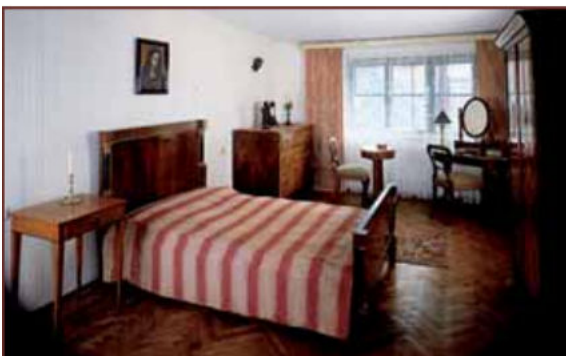
Kovačićev duh i kulturu možemo upoznati i preko biblioteke. Kao srednjoeuropski intelektualac, čitao je uglavnom klasike europske literature – od Boccaccia, uključujući Göthea i Moliера, Heinea, Ibsena, Oskara Wildea, ali i svoje suvremenike Rilkea i Hermanna Hessea. Sačuvano je malo stručnih knjiga, među njima ističem knjigu "Ins leehre gesprochen"

kad bi s putovanja donosio lijepe predmete i knjige i njima uvijek iznova dograđivao svoj životni prostor.

Danas u toj sobi visi i Kovačićev portret, na mjestu gdje je nekad bila izvješena velika slika nekog starog majstora, što doznajemo s jedne stare fotografije. Sliku sa zida vjerojatno je morala prodati gospoda Kovačić, kako bi preživjela u poratnoj oskudici. Na to je mjesto objesila portret svoga pokojnog supruga, na kojem se osjećaju ozbiljnost i otmjetnost, ali i melankolija. Portret je naslikao crnogorski slikar Milo Milunović, koji je 1924. živio u Zagrebu i najvjerojatnije Kovačića uživo portretirao, no čini se da ga je Kovačićeva smrt spriječila da dovrši portret.

Spavaonica, kupaonica, kuhinja

Na zlatnim, sjajnim tapetama vise i tri rukom kolorirana bakroreza iz 18. stoljeća, s prikazom tri sakramenta: krštenja, prve pričesti i svete potvrde. Zatim su

Spavaonica, MGZ

Kupaonica, MGZ

Predsoblje s pogledom na spavaonicu, MGZ

nišu ispod prozora iskoristio je za izlaganje različitih sitnica koje je kupovao na aukcijama ili kod antikvara, najviše na svojim čestim putovanjima u Beč. S jednog takvog putovanja donio je i veliku sliku "Mrtva priroda", nizozemskog slikara J. Hupina iz 17. stoljeća, koja ljepotom i živim tonalitetom razbija monokromiju toga prostora.

Kovačić povezuje sobe, one su protočne – povezane u funkciji i vizualno. Iz blagovaonice se ulazi u salon - sobu za razgovor, najveću u stanu. Podijeljena je u tri sadržajne cjeline s dovoljno slobodna prostora za kretanje i novo oblikovanje prostora prema određenoj situaciji. Karakter daje orijentalna zlatno-crvena, bogato ornamentirana reljefna tapeta, koja je djelomice oslikana rukom. Tapetom je Kovačić vješto sakrio uzidani garderob-

("Govoriti u prazno"), njegova prijatelja, poznatog bečkog arhitekta Adolfa Loosa, objavljenu u Parizu, 1921.

Za Kovačića, kao i za Loosa, vrijedi maksima da "sav zanimljiv, dakle dobar namještaj ide zajedno". On svakako želi naglasiti da ne razmišlja na način svojih prethodnika, čiji je cilj bio jedinstvo stila i garniture s bogatstvom narodnih motiva, rezbarenih na pokućstvu, utkanih na posobnom tekstilu. Odabrao je, primjerice, petnaestak različitih stilskih stolaca, rasporedio ih po sobama, no oni su mobilni, mogu se i drugačije rasporediti, prema potrebi i raspoloženju, a ostajala mu je i sloboda dokupa, što je vjerojatno često činio u dugim samačkim godinama,

tu i dvije ikone, pa dio relikvijara iz 18. stoljeća, dvije genre scene sa seljacima u pejzažu, ulje na platnu iz 18. stoljeća. Na podu su šareni orijentalni tepisi s nekoliko bordura, ispunjeni mnoštvom manjih geometrijskih i biljnih ornamenta, izlizani su, ali vrijedni te je potrebna njihova obnova.

U kutu te sobe je stara plinska peć, vješto zaklonjena vertikalno povezanim kvadratičnim mjedenim pločicama koje stoje ovješene, poput zavjese. Malo dalje su vrata prema spavaćoj sobi, zastrta velikim kašmirskim šalom od tanke vunene tkanine. Pokraj biblioteke je sekretar s pločom za pisanje i sustavom ladica iz prvih desetljeća 19. stoljeća. Zatim slijedi ▶

okrugli stol sa skupinom za sjedenje, koja se sastoji od različitih stilskih sjedalica i kanapea s kraja 18. stoljeća. Kovačić ne priznaje takozvanu garnituru za sjedenje, koja mora imati zajedničku oblikovnu pripadnost.

Slijedi maleni empirijski pisani stol na kojem je niz sitnih predmeta, usko povezanih s Kovačićevom profesijom: držala, pera, visak, metar, štambilj, mjerilo, nož za papir... U ladici stola čuvaju se, kao i nekada, njegovi važni osobni dokumenti, konzervirani i postavljeni na zaštitne kartone, tako da se mogu prolistati. Stan je otvoren za posjetitelje svakoga četvrtka od 10 do 17 sati.

Posjetitelj može ovdje vidjeti i diplomu Velike nagrade (Grand prix) za arhitekturu, koju je Kovačić dobio posmrtno na Svjetskoj izložbi dekorativne umjetnosti i industrije u Parizu, 1925. Kovačić je na toj velikoj svjetskoj izložbi izložio projekte i nekoliko fotografija za crkvu sv. Blaža, projekt regulacije Kaptola i Dolca, natječaj iz 1908. te fotografije nekoliko zagrebačkih vila.

Kovačić je u svojem stanu na mansardi primao prijatelje, često je govorio da stan pripada obitelji a ne zanimanju kućedomaćina. Atelijer je bio na drugom mjestu, u Dugoj ulici br. 32 (danas Radićeva).

"Na prigodnim domjecima", piše povjesničar umjetnosti Antun Jiroušek, 1925., "tumačio bi Kovačić prisutnima zorno na namještaju svoga stana, kako uređaj mnogih naših domova - pored svega bogatstva i raskoši - ne odgovara savremenome shvatanju interierne umjetnosti i da treba u stanove postavljati takovo pokućstvo, koje će odgovarati ne samo ukusu nego i navikama i karakteru stanara; to se sve može postići, dokazivao bi uvjerljivo, u potpunome skladu s ukusom i stilskim osjećajem."

Spavaonica je najsvjetlija prostorija u njegovu stanu. U njoj je sve smireno i jednostavno. Želeći postići intimitu toga prostora, Kovačić odabire jednostavan i skroman bidermajerski namještaj. Dobro je odredio položaj kreveta u sredini sobe, sa slikom ranobarokne Madone iznad uzglavlja; toaletni stol u uglu kod prozora u suglasju je s malenim ovalnim stolićem za šivanje pred prozorom. Dvokrilni ormar, sućelice kreveta, i cilindrična peć od zelene ocačkene keramike upotpunjuju ovaj prostor. Soba je povezana sa salonom, predsobljem i kupaonicom.

Kuhinja, MGZ

*Veliki zidani štednjak,
prastari plinski rešo u niši
i jedan od prvih
zagrebačkih hladnjaka -
sav su inventar te svijetle i
zračne kuhinje*

Kupaonica je ipak tijekom godina obnavljana, no osnovni karakter velikoj prostoriji daju bijelo oličeni ormari, izradeni prema Kovačićevu projektu. Stari keramički umivaonik iz prvih desetljeća 20. stoljeća i pod njim rijetki primjerak drvenog bidea na tokarenim nogama s uložnom porculanskom posudom, pokrivenom drvenim poklopcem koji prati bubrezasti oblik tog sanitarnog mobilijara, govore o građanskoj kulturi življenja u prvim desetljećima 20. stoljeća.

Kuhinja je strogo odijeljena od stana, ali ipak indirektno povezana vratima iz predsoblja. Namještena je skromno, iz nje je Kovačić izbacio sve suvišno: stol i kuhinjske sjedalice iz sirovog drva te ugrađeni ormari, izradeni prema arhitektovu nacrtu, i danas mogu svjedočiti kao primjeri dobrog i funkcionalnog oblikovanja. Kuhinjski štokrli su zapravo praktikabli s otvorima za prihvat na tri strane. Veliki zidani štednjak, prastari plinski rešo u niši i jedan od prvih zagrebačkih hladnjaka - sav su inventar te svi-

jetle i zračne kuhinje s pogledom na donjogradske krovove i Evangeličku crkvu².

Nakon ove letimične šetnje po stanu, nameće se zaključak da je Kovačić u ovom relativno malenom prostoru značajki organizirao prostor i pokazao da se i najskromnijim arhitektonskim sredstvima može postići nevjerovatna harmonija funkcije. On se borio protiv historizma u arhitekturi, ali i u opremi stana, naglašavajući da stan mora biti udoban i praktičan te da namještaj treba upotrebljavati, a ne samo gledati.

Godine 1999. arhitekt Viktor Kovačić, prema ocjeni stručne javnosti, proglašen je arhitektom stoljeća, zahvaljujući djelomice i promidžbi Muzeja grada Zagreba koji je, prezentirajući njegov stan kao jedinstvenu ambijentalnu i autentičnu zbirku, potvrdio još jednu europsku kulturno-povijesnu vrijednost Zagreba. Upravo zbog toga, toplo preporučujemo ovaj doista rijedak sačuvani ambijent, kakvih ima malo i u svijetu, našim sugradanima i turistima, da ga uvrste u kreativnu šetnju zagrebačkim kulturno-povijesnim riznicama. ●

² Muzej grada Zagreba izdao je 2000. i katalog-monografiju s naslovom Stan arhitekta Viktora Kovačića, autorice Nade Premerl, predmete u zbirci kataloški je obradila kustosica MGZ Vesna Vrabc, katalog je dizajnirao arhitekt Željko Kovačić. Pisan je usporedno i na engleskom jeziku, pa smatramo da je i to važna činjenica u promociji tog našeg velikana arhitekture u svijetu.